

Excursie naar opgravingen in Valkenburg (Z.H.)

Zeven Romeinse vestingen in Valkenburg blootgelegd

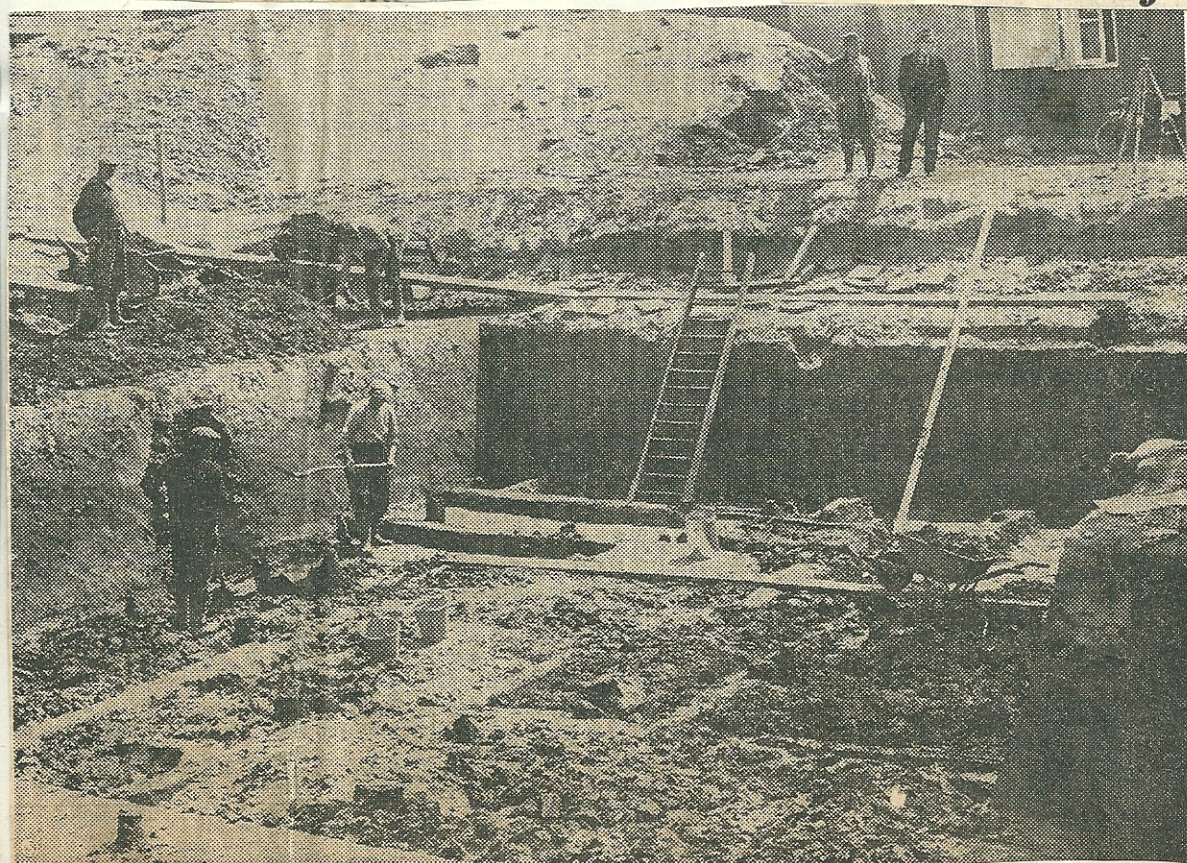
*Opgraving mogelijk door
verwoesting in 1940*

24-5-62.

FIETSTOCHTJE LEIDDE TOT
ONTDEKKING VAN

*Pretorium Agrippinae
bij Lugdunum*

*Onder: Een overzicht van het
opgravingsterrein.*

24012

De Archaeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland heeft voor zaterdagmiddag een excursie gehouden naar de opgravingen te Valkenburg (Z.H.). Enkele honderden personen waren om half twee in het Dorpshuis bijeengekomen voor het officiële gedeelte.

De waarnemend voorzitter van de A.W.W.N., de heer Hoogstraten, heette de aanwezigen welkom, in het bijzonder burgemeester M. A. van der Have van Valkenburg, prof. A. E. van Giffen, prof. W. Glasbergen en vele anderen.

Namens het gemeentebestuur van Valkenburg sprak burgemeester Van der Have een woord van welkom. Het gemeentebestuur had het een eer en genoegen gevonden de werkgemeenschap binnen de poorten en muren, zij het dan imaginaire, van Valkenburg te mogen ontvangen. Burgemeester Van der Have sprak de hoop uit dat dit bezoek aanleiding zou geven tot meer excursies.

Hierna hield prof. dr. A. E. van Giffen, die van 1941 tot 1953 de opgravingen in Valkenburg heeft geleid, een korte toespraak. Hij toonde zich zeer verheugd dat het onderzoek te Valkenburg is voortgezet en uitgebreid en dat het bestuur van de vereniging voor terpenonderzoek de verdere leiding heeft opgedragen aan prof. W. Glasbergen. Deze twaalfde opgraving in Valkenburg vervult een pijnlijk gevoelde lacune. Hij schetste vervolgens de geschiedenis die zich om Valkenburg heeft afgespeeld.

Het definitief opgeven van het streven van keizer Augustus om de Elbe tot noordgrens van het Romeinse Rijk te maken, werd gevolgd door een veroveringspolitiek ten opzichte van Engeland. In 43, onder keizer Claudius, had de invasie plaats. Militaire bouwbedrijvigheid is hieraan voorafgegaan. In het najaar van 42 werd het eerste castellum te Valkenburg opgetrokken. (Praetorium Agrippinae). Dit van hout en leem opgetrokken castellum werd, gedwongen door de overstromingen van de Rijn, in 43 reeds verhoogd. Van uitzonderlijke betekenis is vervolgens het jaar 47. Chaufische zeerovers, onder aanvoering van de Kaninefaat Ganascus, vielen toen Beneden-Germanië binnen, teisterden de Gallische kust en vernietigden alle castella aan de Oude Rijn. De Romeinse veldheer Corbulo verdreef Ganascus en ondernam een strafexpeditie naar het land der Chauken. Voor de tocht ten einde was gebracht kreeg Corbulo uit Rome het bevel alle troepen op de linker Rijnnoever terug te trekken. Van 47 dateert de gesloten vestinggordel langs de Oude Rijn. In het zelfde jaar liet Corbulo Praetorium Agrippinae herbouwen.

In 69 wordt het vierde castellum ver-

woest tijdens het begin van de Batavenopstand door de Kaninefaat Brino. Weer werd het castellum herbouwd. Door de regelmatig terugkerende Germaanse invallen die dan echter volgen, wordt de verdedigingslinie eigenlijk meer naar het zuidoosten verlegd.

Grote bezetting

Aanvankelijk meende men dat de bezetting in de Flavische tijd slechts gering was, maar bij de laatste opgraving is juist gebleken dat er een zeer grote bezetting gelegerd was, gezien de vele vondsten. Deze vondsten komen overeen met de voorwerpen die gevonden zijn in Pompei. In het allerlaatst, van de eerste eeuw, waarschijnlijk precies het jaar 100, gaat het castellum weer in vlammen op. Het nieuwe castellum, dat gedeeltelijk al van steen was, verbrandt tussen 170 en 174. De laatste vesting, die geheel uit steen was opgetrokken, is waarschijnlijk omstreeks 240 vergaan.

Het begin van de opgravingen te Valkenburg dateert eigenlijk al van 1914. Professor Van Giffen maakte een tochtje op de fiets van Oegstgeest over Rijnsburg en Katwijk naar Valkenburg. Het was hem toen opgevallen dat Valkenburg op een heuvel lag. Professor Van Giffen wendde zich toen tot timmerman W. Oosterlee om van hem te weten te komen hoe de grond in het dorp was samengesteld. De heer Oosterlee beloofde toen dat hij de professor zou waarschuwen als hij eens een bouwput zou graven. Toen dit zover was, was professor Van Giffen zeer verbaasd hierin een deel van een Romeinse muur, scherven en andere Romeinse cultuurvoorwerpen te ontdekken. Toen Valkenburg in de oorlogsdagen echter nagenoeg met de grond gelijk was gemaakt, kon men met een groot onderzoek beginnen.

„Eenvoudig”

Hoe prof. Van Giffen toen zo snel de ligging van het castellum, beter van de verschillende castella, ontdekte, stelt hij zelf als zeer eenvoudig voor, maar deskundigen weten dat hij hier een staaltje vakmanschap van de eerste orde te zien heeft gegeven. De opgravingen, onder zijn leiding, verricht, trokken de aandacht tot ver over de grenzen. De betekenis van Valkenburg valt dan ook niet te onderschatten en de vondsten daar behoren tot de belangrijkste in ons land.

Ook prof. Glasbergen gaf een overzicht van de geschiedenissen die zich in Valkenburg hebben afgespeeld. De opgravingen zijn zo belangrijk omdat er eigenlijk heel weinig geschreven is over deze gebieden door de Romeinen zelf. Wat de auteurs dan nog schreven zal wel door de beschaafde Romeinse bril bezien zijn.

Valkenburg is de plaats waar nagenoeg alle moderne veldarcheologen hun opleiding kregen.

Na de inleiding en explicatie van beide professoren maakten de bezoekers een rondgang door het dorp. In de straten zijn namelijk met een gele steensoort de muren en poorten van het stenen castellum aangegeven. Hierdoor kreeg men een zeer duidelijk beeld van de ligging van de vesting die 170 bij 170 meter groot is. Ook is het hoofdgebouw in de straten aangegeven.

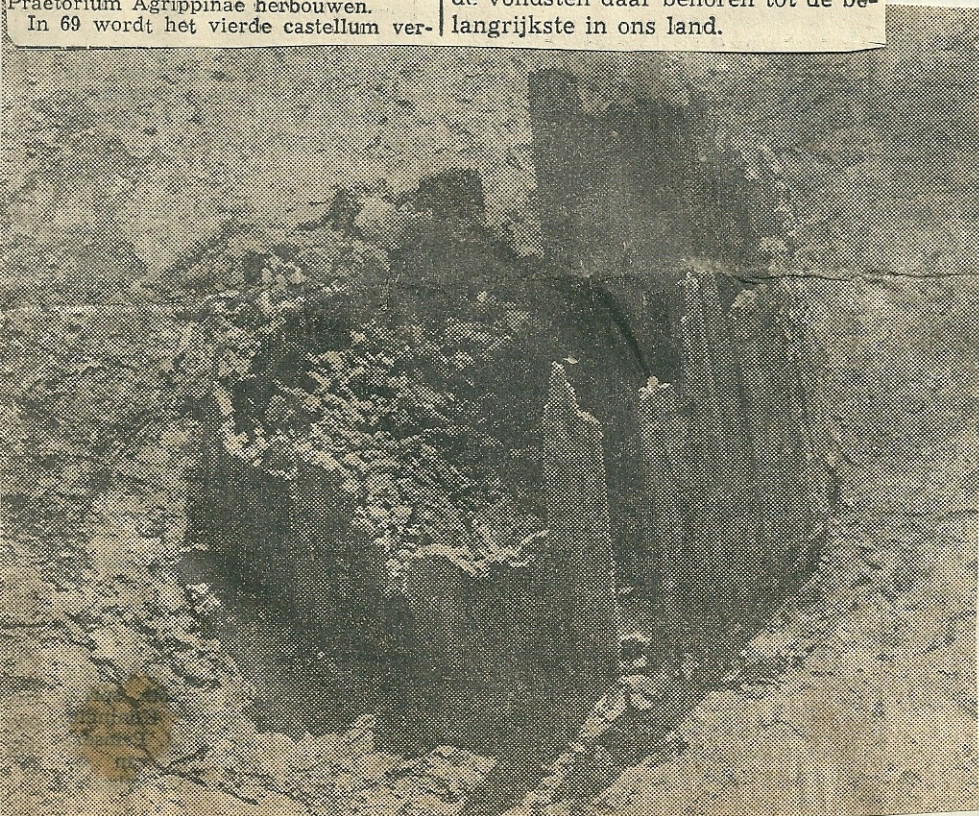
Brandlagen

In de werkput kan men duidelijk de verschillende lagen waarop de castella waren gebouwd, onderscheiden. Zeer duidelijk zijn de verschillende brandlagen te zien, vooral de dikke brandlaag die ontstond door de verwoesting door Brino tijdens de Batavenopstand onder Julius Civillius. Ook kan men in de werkput duidelijk zien hoe de verblijven van de manschappen er uit zagen en hoe de muren, namelijk van met leem bestreken vlechtwerken, waren opgetrokken.

Na de bezoeken aan de werkput en de rondleiding door het dorp kon men in het Dorpshuis de verschillende vondsten bezichtigen.

Vrijdagavond om acht uur zal prof. Glasbergen voor de ingezetenen een lezing houden over de Romeinse geschiedenis van Valkenburg. De toegang tot het Dorpshuis is vrij, personen beneden 15 jaar worden niet toegelaten.

Links: Uit deze na-Romeinse put hopen de archeologen een gesloten vondst van Merovingisch aardewerk te halen.

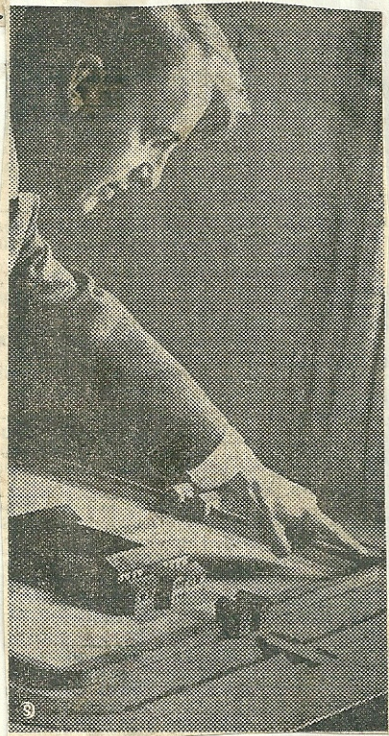

De zeven Romeinse vestingen van Valkenburg

Hierboven: Hoezeer de vestingen elkaar overlappen blijkt uit dit kaartje waarop de verschillende lagen staan ingetekend, met het hoofdgebouw (links) en een der poorten (rechts) van de zevende vesting.

Prof. dr. W. Glasbergen bij de maquette van de laatste Romeinse vesting.

IN het Zuidhollandse dorpje Valkenburg, aan de Rijn, speelt zich momenteel het twaalfde vervolg af van wat zo langzamerhand de omvangrijkste archeologische opgraving van Nederland is geworden. Onder de dagelijkse leiding van de Amsterdamse hoogleraar prof. dr. W. Glasbergen zijn er nieuwe resten blootgelegd van een Romeinse vesting-in-zeven-afleveringen, waarvan de overblijfselen in 1914 voor het eerst volgens een wetenschappelijke methode werden vastgesteld en waarnaar sedert april 1941, met onderbrekingen uiteraard, wordt gegraven.

De ontdekkingen, die in de afgelopen jaren in Valkenburgs centrum zijn gedaan, zijn maatgevend geworden voor alle andere opgravingen van Romeinse resten in ons land en nergens zijn de overblijfselen van de vernielde, maar zesmaal herbouwde versterking, die een bezetting van omstreeks zeshonderd man telde, zo gaaf bewaard gebleven als juist in het Zuidhollandse grondwater.

De wereldberoemde, inmiddels bijna tachtigjarige, Groningse archeoloog, prof. dr. A. E. van Giffen, heeft tijdens een fietstochtje in 1914 de ontdekking gedaan, die tot deze opgravingen heeft geleid. Hij zag namelijk, dat Valkenburg ongeveer anderhalve meter hoger lag, dan zijn omgeving. Het zou natuurlijk gebouwd kunnen zijn op een binnenduin, maar de heer Van Giffen fietste toch even door naar de dorps-timmerman, in die tijd degene die de waterputten in het dorp bouwde. „Wat zie je in die putten”, vroeg hij. „Allemaal laagjes”, zei de timmerman „Zo”, peinsde de professor, „dan laat ik een briefkaart achter en als er wéér een put komt ontvang ik graag een berichtje”.

Drie weken later stond hij, niet ver van de plaats waar nu wéér een diepe kuil in Valkenburgs grond is gegraven, gebogen over een waterput. Toen, zag prof. Van Giffen waarom Valkenburg hoger lag dan de omgeving, want de schacht van de put leidde

rechtstreeks door een tufstenen muur van onmiskenbaar Romeinse herkomst. De waterput van timmerman Oosterlee had een officiële bevestiging geleverd van een op veelvuldige scherfvondsten al tamelijk stevig gefundeerd vermoeden.

Pas in 1940

Mei 1962

VAN opgraven is in die jaren niets gekomen, omdat er een dorpskern lag boven het Romeins castellum. Nu precies 22 jaar geleden veranderde dat: Nederlandse artillerie schoot het grootste deel van Valkenburg, tijdens de verwoede gevechten om het vliegveld, in puin.

Bijna een jaar nadien stonden de archeologen gereed om, onder leiding van prof. dr. Van Giffen te gaan zoeken naar de restanten van wat toen, nog wat ongedifferentieerd, als „nederzetting” kon worden aangemerkt. Onder de gravers was ook de, toen achttienjarige, student W. Glasbergen...

Hij vertelt: „Professor Van Giffen had een ongelooflijke intuïtie om te gaan graven op de plaats waar iets te vinden was.” Zo ook in Valkenburg. Hij gaf een aanwijzing: „Die proefsleuf moet een paar meter zuidelijker komen.” Terecht, want de greppel sneed dwars door binnen- en buitenmuren, benevens de zuilengalerij van wat bleek te zijn het hoofdgebouw, (principia), van een castellum. Prof. Van Giffen leverde een nieuw huzarenstukje, toen hij vervolgens, afgaande op bekende gegevens omtrent Romeinse vestingen, binnen drie weken de omtrek van de versterking, compleet met drie van de vier poorten en een hoektoren blootlegde. Eén poort met een derde van de legerplaats was door de Rijn weggespoeld. De winterse overstromingen vormden tevens een reden voor de verhoogde ligging van Valkenburg, want de Romeinen hebben telkens weer de plaats van hun vesting met zoden opgehoogd om geen last te krijgen van natte voeten...

Patroon in straat

DE OMTREK van het castellum, is, in de jaren 1950—1951, op aandringen van het ministerie van O., K. en W., in geel gekleurde steen vastgelegd tusschen het normale plaveisel van de Valkenburgse straten.

Op twee punten raakt de topografie van het Valkenburg-nu die van het Praetorium Agrippinae uit de Romeinse tijd. Nog vandaag loopt de Middenweg op de plaats waar de hoofdweg (Via Principalis) van het legerkamp lag, met een poort die uitkwam op de verbindingsweg tusschen Lugdunum (hetgeen thans Katwijk heet, doch niet zoals vrij algemeen wordt verondersteld: Leiden) en Nijmegen. En de Grote Watering, die uitmondt in de Rijn, maakt langs de Ringweg een kleine bocht, die nauwkeurig overeenkomt met het tracé van de drie spitse grachten, die de Romeinen om aanstormende vijanden tegen te houden, rondom hun versterking hadden aangelegd.

Die versterking was de op een na laatste van de ontzagwekkende rij, die was gebouwd op de rand van het Romeins imperium tussen de monding van de Rijn in de Noordzee en de plaats waar de Donau zijn water stort in de Zwarte Zee...

Ze wisten wel wat stevig bouwen was, de Romeinse ingenieurs. De twee tot drie meter hoge, met kantelen bezette, muren, aan de bovenkant ongeveer een halve meter dik, hadden alle een basis van Duitse breuksteen met daaronder diep in de grond gedreven iepen palen.

Van die muren is weinig meer over. In de loop der eeuwen hebben zij gediend als steenreservoir voor de bevolking. Slechts op twee plaatsen is er wat van gevonden: daar waar timmerman Oosterlee in 1914 zijn waterput sloeg en in de vroege Romeinse gracht, waar een compleet stuk muur terecht kwam, toen in een der jaren rond 260 de laatste vestingwallen werden omgehaald. Het is zeker, dat op de plaats waar, al sedert 800, in Valkenburg een kerkje van Karolingische oorsprong staat, ook nog muur in de grond moet zitten, waarnaar nog nooit kon worden gezocht.

120.000 vondsten

ZO, TELKENS wanneer er gens in Valkenburg op een archeologisch belangwekkende plaats een stuk grond vrij kwam, werd verder gespeurd naar wat de Romeinen hadden achtergelaten. Dat was niet zo weinig, overigens, want alles bij elkaar zijn er nu 120.000 vondsten gedaan, die ook administratief naar Nederlandse begrippen uitzonderlijke prestaties hebben gevegd.

Aan het bodemprofiel, dat nu is blootgelegd, laat de geschiedenis van herhaalde opbouw en gewelddadige verwoesting van het kampelement zich gemakkelijk aflezen. Brandlaag na brandlaag tekent de catastrofes, die men in de geschiedenisboeken weliswaar geregistreerd vindt, maar die toch nimmer zo werkelijk worden, als wanneer er gens uit de natte grond een houten, in oorsprong met zwarte was bestreken, schrijftablet (tabula) wordt opgedolven, die nog duidelijk de afdrukken vertoont van een snel cursief blokschrift. Is er iemand die de tekst zal ontcijferen? Er is zo'n schrijftafeltje gevonden met de leesbare aanhef „Albano medico”. Een legerarts, de heer Albanus? (In het Friese Tolsum is destijds een tablet gevonden, die kon worden ontcijferd: de rekening voor de aankoop van een koe...)

Tussen het jaar 42 en 260 ligt de geschiedenis van het Valkenburgse castellum. In 42 werd het eerste — en kleinste — gebouw als invasie-basis voor een aanval op Engeland, in 43. (Munten maakten duidelijk, dat het bouwjaar 42 was en de schors van de takken voor het vlechtwerk, die in het grondwater werden geconserveerd, heeft verraden dat zij in het najaar of in het voorjaar zijn gehakt. Omdat het najaar het waarschijnlijkst is, kan dus worden aangenomen dat najaar 42 de juiste bouwtijd is).

Er kwam brand, de grond werd geëgaliseerd en er kwam een nieuwe vesting. In 47 werd de derde al neergezet, toen Corbulo van Noordzee tot Zwarte Zee een vesting-gordel oprichtte. Nadat de vierde

vesting tijdens een Batavenopstand onder Brinno was verwoest, zijn we in het jaar 100 al aan de vijfde versterking toe. De zesde werd, steviger dan zijn voorgangers van hout en aarde, ten dele uit steen opgetrokken. Na een catastrofe tussen 160 en 174, was de laatste vesting geheel van steen. Het is de omtrek van dit castellum, dat in de Valkenburgse straten is aangegeven. Het was een vrijwel vierkante, ommuurde kazernruimte voor minstens een cohort, 170 meter lang en breed. Onder de poort aan de zuidkant vonden de archeologen een doodkist met een Germaan erin. Dat wil zeggen, een Germanen-lichaam. Het hoofd was los, iets verder begraven en prof. Glasbergen meent dat men hier met een mensenoffer te doen heeft....

Dagelijks leven

HOEWEL de leek op het eerste gezicht meer geboeid zal zijn, door de vondst van een volkomen ongeschonden stuk vaatwerk, in een graf, biedt een opgraving als die te Valkenburg, waarbij vrijwel geen compleet stuk servies naar boven komt, toch meer perspectieven. Daar immers vindt men de neerslag van het dagelijks leven. Latrines bij voorbeeld met kerse- en aardbeinpitten. De bekende dr. Van Ledden Hulzebosch heeft zelfs eens vergeefs geprobeerd om daaruit de bestanddelen van de zomer- en wintervoeding der Romeinen terug te vinden...

Dagelijks leven: in het zeer bescheiden museumje dat Valkenburgs burgemeester M. A. van der Have trots heeft ingericht staat een gipsen voet met daaromheen een goed bewaarde leren sandaal. In vitrines liggen de aardewerk-scherven, met het stempel van de makers erin. Overal door Europa waar de Romeinen zijn geweest, vindt men diezelfde soorten aardewerk terug, met hun aan vele veranderingen onderhevige versiering. Hoezeer de Romeinse beschaving verschilde van die der autochtone Germanen blijkt uit de grove potscherf van de grauwe kleur, die werd opgegraven tegelijk met het rode, glanzende luxe-aardewerk van de overheersers uit die tijd.

De palen, die het vlechtwerk van de manschappenverblijven steunden, de drempels, die — met de gaten waarin de deuren draaiden — nog in de grond liggen als toen de Romeinen er een nieuwe vesting boven bouwden, de sierspelden, het beslag van een zwaardschede, de punt van een benen boog... het zijn de raakpunten van hedendaags Valkenburg met zijn verleden. Een verleden dat is bovengekomen uit 21 verschillende lagen, uit zeven maal drie, dikwijls ineenlopende vestinggrachten, uit afvalkuilen, putten en goten.

Tot begin juni vermoedelijk wordt het onderzoek (uitgaande van de Nederlandse vereniging voor terpenonderzoek, met de professoren Van Giffen, Waterbolk en Glasbergen als adviseurs) voortgezet. Misschien zal in de komende weken voor het eerst óók van de voor-Romeinse bewoners in dit gebied iets gevonden kunnen worden, voordat de spaden van de grondwerkers ten slotte grond zullen raken, die nog nooit door mensenhanden werd beroerd.

777 e 1 1967